

דין נשים בתלמוד תורה

שמעון עוזדד כהן

ראשי פרקים:

- א. הקדמה
- ב. פטור הנשים ממצוות תלמוד תורה
  1. מקור הדין
    - בגמרא
    - בהלכה
  2. טעם הדין
    - המהר"ל
    - מרן הראי"ה קוק
  3. היקף הדין
    - תלמוד תורה וידיעת תורה
    - תחום האיסור
    - תחום החיוב
- ב. האיסור על אחרים ללמד הנשים תורה
  1. מקור הדין
    - בגמרא
    - בהלכה
  2. רמת הדין
  3. טעם הדין
    - ביאור ה"תורה תמימה"
    - הראב"ד
- ג. אם למדה מעצמה
- ד. הדין בימינו
- ה. סיכום, ודברי סיום

א. הקדמה

בנושא זה כבר עסקו רבים וגדולים ממני, אע"פ כן ראיתי לנכון לבא ולסכמו.

במאמר זה ננסה לסקור את שני הרבדים בדין הנשים במצוות תלמוד התורה - רובד הדאוריתא ורובד הדרבנן, ואת דין הנשים במצוה זו לאור המציאות כיום.

ב. פטור הנשים ממצוות תלמוד תורה

1. מקור הדין

בגמרא

הגמרא במסכת קידושין (כט.) מביאה בריתא העוסקת במצוות המוטלות על האב ביחס לבנו, וזו לשונה:

"ת"ר האב חייב בבנו למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה" וכו'.

בהמשך (שם): מבררת הגמ' את חיוב ההורים בלימוד תורה לבנם.

שואלת הגמ' "מנלן?", מניין לנו שחייב האב ללמד תורה לבנו?

ועונה שמקור דין זה הוא הפסוק "ולימדתם אותם את בניכם" (דברים יא),

וממשיכה ואומרת שאם לא למדו אביו, חייב הוא ללמד את עצמו.

והאם, שואלת הגמ', "איהי מנלן דלא מחייבא?", מניין שהיא לא חייבת ללמד

את בנה? ועונה - "דכתיב: 'ולימדתם-ולמדתם'"; כלומר, דין זה נלמד מן הדרשה

על שני הפסוקים: "ולימדתם אותם את בניכם" (דברים יא), "ולמדתם אותם

ושמרתם לעשותם" (שם ה), והיא - "כל שמצווה ללמוד (האב) מצווה ללמד, וכל

שאינו מצווה ללמוד (האם) אינו מצווה ללמד".

ומניין שהאשה איננה מצווה ללמוד? דכתיב 'ולימדתם-ולמדתם'; ודורשים - כל

שאחרים מצווין ללמדו מצווה ללמד את עצמו, והאשה שאין אחרים מצווין ללמדה

אינה מצווה ללמד אחרים.

ומניין שאחרים אינם מצווים ללמדה? דאמר קרא 'ולימדתם אותם את בניכם' -

ולא את בנותיכם.

יוצא מהגמ' בקידושין, ע"פ דרשה ברמת דין דאוריתא, שאין חובה ללמד את

הבנות (לכן אין הנשים חייבות ללמד את בניהן), וכן שאין חובה על האשה ללמד את

עצמה.

בהלכה

בפ"א מהלכות ת"ת ה"א פוסק הרמב"ם את פטור הנשים ממצוות ת"ת, לאמור:

"נשים ועבדים וקטנים פטורים מתלמוד תורה. אבל קטן אביו חייב ללמדו

תורה וכו' ואין האשה חייבת ללמד את בנה שכל החייב ללמוד חייב

ללמד".

בהלכה יג' (שם) מוסיף כי :

"אשה שלמדה תורה יש לה שכר, אבל אינו כשכר האיש מפני שלא
נצטוית" וכו'.

כרמב"ם פסקו גם ה"טור" והשו"ע (יור"ד רמו, ו).

2. טעם הדין

פטור האשה מחובת תלמוד תורה מוצג בגמרא (קידושין כט:), כאמור, כגזירת

הכתוב :

" ולימדתם-ולמדתם, כל שאחרים מצווים ללמדו מצווה ללמד את
עצמו, וכל שאין אחרים מצווין ללמדו אינו מצווה ללמד את עצמו".

בהמשך נראה, בעז"ה, את היקף הדין ונדע שאין פטור מוחלט לנשים מחובת
הלימוד, אלא חייבות הן בלימוד וידיעת עניינים מסויימים בתורה.

לעת עתה ננסה למצא "טעם" לכך שגזרה התורה פטור לנשים ממצוות תלמוד
תורה.

המהר"ל

"טעם" לגזירת הכתוב ניתן למצא במהר"ל בספרו "באר הגולה" בדרוש על

התורה, ונביא עיקר דבריו לענייננו :

"האיש במה שהוא גבר איננו בעל שאנן והשקט מצד התגברותו והתפעלו,
ואינו מוכן כל כך אל השאנן והמנוחה - הוא העולם הבא שהוא המנוחה
בעצמו.

אבל הנשים ראויות ומוכנות לה מצד עצמן, שאינן בנות פעולה והתעוררות
מצד עצם בריאתן וכו' אבל האנשים צריכים שיהיו עמלים וטורחים
בתורה בלי מנוח לילה ויום, וזהו 'ותגד לבני ישראל' - דברים הקשים
כגידין הוא העמל הגדול הזה" וכו'.

יוצא מדברי המהר"ל שנשים פטורות ממצוות ת"ת מצד כושרן וטיבען הנפשי,
שכן כל עסק הלימוד מטרתו לקרב את הלומד לקב"ה. אכן הגברים אשר אינם
מוכנים לקרבה זו מצד טבעם צריכים ללמוד ולהתיגע בתורה לשם כך.

לעומת הגברים, הנשים אשר טבען מוכן לכך מעצם בריאתן פטורות מעמל ויגיעה
זאת.

מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק

הרב קוק בפירושו "עין איה" על מסכת ברכות (נא:) מסביר את פטור הנשים בזו הלשון:

"כי הננו רואים את הבנות והן ג"כ ברוכות בשכל טוב וכשרון נפשי הגון, ומעבר מזה הננו רואים כי לא נוצרו להיות עסוקים בעמקי המדעים והמוסריים, בין מצד תכונות נפשן, וכן מצד הטיפול הראוי להן בגידול הבנים, עיבורם לידתם והנקתם. ועוד כי יגבר דור אחד ויאבה לשכלל את הבנות ג"כ בהשלמת השכל במעלה עליונה, ואז ירע לאושר הדור הבא. כי תושיה (הכוונה לתורה) מתשת כוחו של אדם, וההתעסקות בכשרון השכל מחליש עכ"פ ברב או במעט חוזק הגוף" וכו', עי"ש.

הפטור ע"פ דברי מרן הרב קוק נעוץ בהבנת מהות ותפקיד האשה כמחנכת הבנים והדואגת ביותר לגידולם. לשם כך צריכה היא להעזר בכל כוחותיה (נפשיים כפיזיים) לכנסם בתוך ביתה ולא להוציאם על עניינים אחרים, חשובים ככל שיהיו כגון קריירה ולימודים - לימודי חול או (להבדיל) לימודי קודש, בשל הפגיעה הנגרמת כתוצאה מכך לדור הבא.

(ועוד עיין במכתבו של הרב עוזי קלכהיים, עמ' 276-268 בספר "קדושים תהיו" להרב שמואל כ"ץ).

3. היקף הדין

למעלה ראינו את פטור הנשים מחובת תלמוד תורה, כפי שהוא מופיע בגמרא וכפי שנפסק להלכה.

יש לבדוק אם פטור זה הינו פטור גורף החל על כל חלקי התורה וענייניה.

תלמוד תורה וידיעת תורה

הרב אב"ד יוסף דב הלוי סולוביצ'יק, בעל "בית הלוי", מביא בספר השו"ת שלו (סימן ו) חילוק בין מצוות ת"ת, לבין מצוות ידיעת התורה.

חילוק זה נובע מתוך חקירה שהעלה אודות מצוות כתיבת ספר תורה - אם נשים חייבות בה או לא, ונביא כאן תמציתה.

הרמב"ם (פ"ז מהל' ס"ת ה"א) פסק כי:

"מצוה על כל איש ואיש מישראל לכתוב ס"ת לעצמו וכו' ואע"פ שהניחו לו אבותיו מצוה לכתוב משלו. ואם אינו יודע לכתוב אחרים כותבין לו, וכל המגיה ס"ת אפילו אות אחת הרי הוא כאילו כתבו כולו".

אומר "בית הלוי" כי מלשון הרמב"ם משמע דנשים פטורות ממצוה זו, ושכך מפורש בסוף ספר המצוות להרמב"ם אשר מנה מצוה זו בכלל המצוות שאינן נוהגות בנשים.

ומביא את תמיהות ה"ש"אגת אריה" (שו"ת שאגת אריה, סי' לה) שהקשה מניין לפטור הנשים ממצוות כתיבת ס"ת, והרי אין זו מצוות עשה שהזמן גרמא? ועוד הקשה - גם לדעת הרא"ש שסובר שמטרת כתיבת ס"ת היא כדי להתלמד בו, אין לפטור הנשים ממצוה זו שהרי כתבו הראשונים שמברכות ברכות התורה יען כי חייבות הן בלימוד מצוות הנהוגות בהן, ואם משום שפטורות ממצוות רבות נבא לפטור אותן מכתבת ס"ת, אזי צריכים אנו לפטור ממצוה זו את רוב העולם שכן מצוות רבות נוהגות רק בכהנים?

ותמה "בית הלוי" על תמיהות ה"ש"אגת אריה" שהרי ניתן לומר שפטורות ממצוות כתיבת ס"ת מפני שאינן שייכות במצוות תלמוד תורה, והביא לסימוכו את דברי ה"חינוך" (מצוה תרי"ג - מצוות כתיבת ס"ת):

"ונוהגת מצוה זו] בכל מקום ובכל זמן בזכרים, שכן חייבים בתלמוד תורה".

ועל מה שהקשה ה"ש"אגת אריה" שחייבות בלימוד מצוות הנהוגות בהן, והקושי שאם משום שיש מצוות רבות שאינן נוהגות בהן ולכן פטרו אותן ממצוות כתיבת ס"ת, וא"כ נפטור גם רוב הגברים ממצוה זו שהרי מצוות רבות נוהגות רק בכהנים - כתב "בית הלוי" שלא מצא שום דמיון להשוואה זו בין אנשים לבין נשים, כיוון שאנשים אף במצוה שאינם מחויבים בקיומה, מחויבים בלימודה, וגם אם אינו כהן מחויב ללמוד "תורת כהנים" ("ספרא", מדרש תנאים על חומש ויקרא), דמצוות לימוד של זכרים הוי על כל התורה.

מצוות כתיבת ס"ת, ממשיך "בית הלוי", תלויה רק בחובת הלימוד ולא בחובת הקיום, ומשום הכי הזכרים חייבים לכותבו. לעומת זאת הנשים אשר מצוות שאינן נוהגות בהן אינן חייבות אף ללומדן, הרי שרוב מצוות לא נוהגות בהן, לכן פטורות מכתבת ס"ת.

ועוד כתב על מה שהוכיח ה"ש"אגת אריה" שחייבות בלימוד ממה שכתבו ראשונים שמברכות ברכות התורה שאין הדבר מהווה הוכחה, מפני ש:
א. לא נראת הוכחת ה"ש"אגת אריה" מהגמ' במסכת חגיגה (ג.) שדורשת על הפסוק "הקהל את העם האנשים הנשים והטף" (דברים לא) - אנשים באים ללמוד, נשים באות לשמוע, טף כדי ליתן שכר למביאייהן".

ומכח לשון הגמי "נשים באות לשמוע" ולא "באות ללמוד את המצוות הנהוגות בהן" מובן כי גם במצוות הנהוגות בהן אין מצוות ת"ת כלל כמו שנוהגת אצל אנשים, משום שבאנשים עצם הלימוד הוא מצוות עשה כהנחת תפילין אף במצוות שאינן נהוגות בו, אך בנשים אין בלימודם שום מצוה כלל מצד עצם הלימוד רק שצריכה ללמוד כדי לדעת איך לקיים.

וכן מוכיח מהתוס' בסוטה (כא., ד"ה "בן עזאי"):

"הקהל את העם וכו' נשים באות לשמוע' - ונראה דפירוש דמצוה לשמוע הנשים כדי שידעו לקיים".

ב. מלשון ה"אגור" המובאת ב"בית יוסף" (או"ח סי' מז) לא משמע כדעת ה"שאגת אריה", וזו לשון ה"אגור":

"נשים מברכות ברכות התורה אף על גב שאינן חייבות בלימוד".

ומוסיף "בית הלוי" שאם כבר בקיאה היא בדינים שלה ויודעת היאך לעשות, שוב אינה צריכה ללמוד עוד, וזה לשיטת כל הדיעות.

נמצאנו למדים מחקירת "בית הלוי" חילוק בעצם מצוות הלימוד:

א. מצוות לימוד לשם לימוד (ולא לשם קיום), מצוה זו מקיפה וכוללת את כל חלקי התורה - תושב"כ ותושב"ע, דבר גדול ודבר קטן. מצוה זו חלה רק על הגברים.

ב. מצוות לימוד לשם ידיעת הדינים על מנת לעשותם.

במצוה זו חייבים נשים כאנשים, איש בידיעת דינו ואשה בידיעת דיניה.

כך ניתן גם לדייק מתוך פסק הרמב"ם (הלי' ת"ת פ"א הי"ג):

"אשה שלמדה תורה יש לה שכר אבל אינו כשכר איש, מפני שלא נצטוית"

וכו' - לא נצטוותה בלימוד כי אם בידיעה ע"מ לקיים¹.

1. חילוק זה יכול לתרץ עניינים בשי"ס בהקשר ת"ת שיש בהם דעות חלוקות, למשל:

הגמי' במסכת קידושין (מ:) מביאה מחלוקת בין ר' טרפון לבין ר' עקיבא - האם גדול

תלמוד ממעשה או מעשה גדול מתלמוד.

דעת ר' טרפון היא שמעשה גדול יותר, ואילו ר' עקיבא סובר כי תלמוד גדול ממעשה, וכמותו מסיקה הגמי' בסופה. ("נענה ר' טרפון ואמר מעשה גדול. נענה ר' עקיבא ואמר תלמוד גדול. נענו כולם ואמרו תלמוד גדול, שהתלמוד מביא לידי מעשה").

הגמרא בקידושין סותרת את סתמא דגמרא בב"ק (יז.) אשר על פיה גדול מעשה מתלמוד. ("והאמר מר גדול לימוד תורה שהלימוד מביא לידי מעשה", ומפרשיי במקום: "אלמא מעשה עדיף?").

תחום האיסור

פסק ר' יהודה החסיד ב"ספר חסידים" (ס' שיג):

"חייב אדם ללמד את בנותיו המצוות כגון פסקי הלכות (הכוונה להלכות הנוגעות אליה), ומה שאמרו שהמלמד לאשה תורה כאילו לומדה תיפלות זהו עומק תלמוד וטעמי המצוות וסודי התורה" וכו'.

משמע מפסק ר"י החסיד כי אין ללמד לאשה תורה שבע"פ הכוללת טעמי המצוות ותורת הסוד.

כך פסקו גם הרמב"ם (הל' ת"ת א, יג) והשו"ע (יור"ד רמו, ו):

"אמרו חכמים כל המלמד את בתו תורה כאילו לומדה תיפלות, במה דברים אמורים בתורה שבע"פ אבל בתורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחילה, ואם לימדה אינו כמלמדה תיפלות".

יש להבין את הסברה בפסיקה זו, שהרי אם התירו בדיעבד ללמד את הנשים תושב"כ דלא חשיב כלימוד תיפלות, מדוע שלא להתיר זאת אף לכתחילה?

הט"ז על השו"ע (שם ס"ק ד) שואל שאלה זו, ובתשובה עליה מביא טעם לפסיקת הרמב"ם והשו"ע:

"נכון בטעמו, דמצינו בפרשת המלך - 'הקהל את העם האנשים והנשים', והמלך היה לומד משנה תורה.

ויש להקשות אם כן אפילו לכתחילה?

נראה לי דהתם לא דרש המלך כי אם פשוטי הדברים וזה באמת מותר אף לדין לכתחילה כמו שהוא המנהג בכל יום, מה שאין כן בלימוד פירוש דברי תורה דרך התחכמות והבנה אסרו לכתחילה, וזה מובן בלשון

אפשר לומר שסוג התלמוד שמעשה גדול ממנו הוא הלימוד הנלמד לשם ידיעה וקיום. תלמוד כזה שהוא בבחינת אמצעי למטרה הרי שהמטרה - המעשה - גדול ממנו.

לעומת זאת, התלמוד הנלמד לשם מצוות ת"ת, המהוה מטרה בפני עצמו, גדול הוא ממעשה.

כמו כן ניתן להביא את סוגיית תלמוד תורה ונישואין - מה קודם למה (קידושין כט:). דעת

רב יהודה בשם שמואל היא שיש לישא אשה ואח"כ ללמוד תורה, ומנגד סובר ר' יוחנן שיש ללמוד ואח"כ להתחתן.

גם כאן ניתן לומר כי דברי רב יהודה מכוונים כלפי ת"ת לשם קיום - במקרה זה מצוות פריה ורביה קודמת ללימוד, ור' יוחנן מעלה דבריו כלפי ת"ת הנלמד לשם מצוות הלימוד.

התלמוד - 'אנשים ללמוד ונשים לשמוע', הנשים לא ישימו לב רק לפשוטי הדברים לשמוע אותן אבל לא בחלק הלימוד כמו שזכרנו".
 וברורה כעת דעת הרמב"ם והשו"ע, אשר יש להבינה כי התירו לכתחילה ללמד את הבנות פשוט במקרא ("נשים באות לשמוע"), לא התירו ללמד את הבנות לכתחילה פירוש דברי תורה דרך התחכמות, ובדיעבד אם לימדה כך אינו כמלמדה תיפלות משום שקשה להוציא דברי תושב"כ לדברי הבאי. מה שאסרו אף בדיעבד הוא לימוד הבנות תושב"ע.
 יש לציין כי ה"טור" מצטט להלכה את דברי הרמב"ם עם שוני בסופו, כדלהלן:
 "אמרו חכמים כל המלמד לבתו תורה כאילו מלמדה תיפלות, במה דברים אמורים בתורה שבכתב אבל בתורה שבעל-פה לא ילמד אותה בתחילה, ואם לימדה אינו כמלמדה תיפלות".
 והעיר על כך ה"בית יוסף" באתר כי ישנה טעות סופר בדברי ה"טור" משום שבספרי הרמב"ם כתוב בהיפך.

תחום החיוב

ראינו למעלה כי חייבת אשה בידיעת דינים הנהוגים בה, ולשם כך צריכה ללמוד.
 כך מובא בתוס' (סוטה כא:; ד"ה "בן עזאי"), וב"אגור", כפי שראינו.
 כך פסק גם ר' יהודה החסיד ב"ספר חסידים" (ס' שיג) בזאת הלשון:
 "אבל הלכות מצוות ילמד לה שאם לא תדע הלכות שבת איך תשמור שבת, וכן כל מצוות כדי לעשות להזהר במצוות".
 והביא סמוכים לדבריו:
 א. פסוק "הקהל את העם האנשים והנשים והטף" (דברים לא, יב), ופסוק "אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלוקיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם כל איש ישראל, טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחוטב עציך עד שואב מימך" (שם כט, י-יא).
 ב. דברי בעלה של השונמית בשעה שהלכה לאלישע הנביא (מלכים ב ד, כג) - "מדוע את הולכת אליו היום לא חודש ולא שבת", מכלל דבחודש ושבת הולכת לשמוע הדרשה.
 ג. הגמ' בסנהדרין (צד:;) המספרת כי בימי חזקיהו מלך יהודה אנשים ונשים, גדולים וקטנים היו בקיאים בהלכות טהרות וקדשים, שכן בימי ביהמ"ק גם נשים היו חייבות בקיומן.

כך העלה גם ה"בית חדש" על ה"טור" (יור"ד ס' רמו):
 "הקהל את העם וכו', אלמא דמצוה על הנשים לשמוע תורה שבכתב כדי
 שידעו לקיים את המצוה".
 וכן פסק הרמ"א בהג"ה על השו"ע (יור"ד ס' רמו סעיף ו):
 "ומ"מ חייבת האשה ללמוד דינים השייכים לאשה".
 ולשון שו"ע הרב (פ"א מהל' ת"ת סעיף יד):
 "גם הנשים חייבות ללמוד הלכות הצריכות להן לידע אותן כמו נידה,
 טבילה, מליחה ואיסור יחוד וכיוצא בהן, וכל מצוות עשה שאין הזמן
 גרמן" וכו'".
 וסיים שבימיהם היה החכם דורש הלכות המצויות ורגילות וצריכות לכל אדם
 לידע אותן בלשון שמבינות הנשים וכו' מדי שבת בשבתו.
 ברור ומבואר לפי פסקים אלו כי חייבות הנשים ללמוד כל המצוות המעשיות
 שחייבות בקיומן, ובתוך דינים אלו חייבות ללמוד גם מוסר ויראה, כמו שכתב
 הגר"א לאמו ולאשתו במהלך שובו אל ארץ קודשנו שלא יתעסקו בשבתות אלא
 בספרי מוסר.

ב. האיסור על אחרים ללמד הנשים תורה

1. מקור הדין

בגמרא

המשנה במסכת סוטה (כ.) מביאה מחלוקת תנאים לגבי לימוד תורה לבנות.
 המשנה אומרת שאם יש זכות לאשה שסטתה, הזכות יכולה לדחות את מועד
 מיתתה אחר ששתתה מן המים המרים המאררים, וז"ל:
 "יש לה זכות היתה תולה לה; יש זכות תולה שנה אחת, יש זכות תולה ב'
 שנים, יש זכות תולה ג' שנים.
 מכאן אמר בן עזאי חייב אדם ללמד את בתו תורה שאם תשתה תדע
 שהזכות תולה לה. ר' אליעזר אומר כל המלמד את בתו תורה לומדה
 תיפלות".

דעת בן עזאי היא שחלה על האב חובה ללמד את בתו תורה כדי שאם תסטה
 חלילה, ותשתה מן המים המרים תדע שזכות כלשהי עומדת לה [מחלוקת בגמ' (שם
 כ.) אם הכוונה לזכות התורה או זכות מצוה. עיי"ש] ובגין זכות זו לא ארע לה דבר,
 ולא תבוא להוציא לעז על המים.

דעתו של ר' אליעזר, שכמותו נפסקה הלכה, מפורשת בהמשך הגמ' (שם כא:).
 שואלת הגמ' על דברי אליעזר: "תיפלות סלקא דעתך?!!" (מפרש רש"י - וכי
 תורה תיפלות קרא לה, כלומר האם לדברי תורה אתה קורא תיפלות?),
 "אלא אימא", עונה הגמ', "כאילו מלמדה תיפלות".
 נחלקו הפרשנים בפירוש המונח תיפלות:
 ר"ח (מונב בתוס'), ורש"י: מפירוש רש"י משמע שהמינוח תיפלות מקביל
 למינוח זנות.
 רש"י מפרש שהחשש הנובע מהלימוד הוא שמתוך התורה תבין הלומדת
 ערמומית ותעשה דבריה בהצנע (שם, ד"ה "כאילו").
 כך מפרש גם התוס' (שם, ד"ה "רוצה אישה") המביא את דברי ר"ח.
רמב"ם ומאירי: בפירושו על המשנה כותב הרמב"ם:
 "לומדה תיפלות, עניינו כאילו לימדה תיפלות והוא השןא דדברי ההבל".
 וכן משמע מפסקו ב"יד החזקה" (פרק א מהלכות ת"ת ה' יג - "מוציאות דברי
 תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתך").
 כפירוש הרמב"ם מפרש המאירי:
 "מתוך הבנתה ביתר מגדרה היא קונה ערמומית מעט ואין שכלה מספיק
 להבנה הראויה והיא סבורה שהשיגה ומקשקשת כפעמון להראות את
 חכמתה לכל".
 נמצאנו למדים כי גדר האיסור על אחרים ללמד את הנשים תורה הינו מדרבנן.

בהלכה

הרמב"ם (פ"א מת"ת הי"ג), ה"טור" והשו"ע (יור"ד רמו, ו) פסקו את איסור
 חז"ל שלא ללמד את הבנות, לאמור:
 "...צוו שלא ילמד את בתו תורה מפני שרוב נשים אין דעתן מכוונת
 להתלמד אלא הן מוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן" וכו'.
 וכך נפסק גם בשו"ע הרב (ה' ת"ת פ"א הי"ד).

2. רמת הדין

יש לברר מהי רמת דין האיסור על אחרים ללמדה, האם זהו דין גמור או עיצה
 טובה.
 ממטבע הלשון אשר בה השתמש הרמב"ם בפסיקתו - "צוו חכמים" - ניתן להבין
 כי מדובר בעיצה טובה של חז"ל.

הרמב"ם משתמש כד' פעמים בלשון זו בחיבורו "היד החזקה", ובכל פעם מפעמים אלו הכוונה היא לעיצת חז"ל בבחינת "מילי דאבות", למעט פעם מתוכם (הל' ברכות פ"ו הי"ט, דיני נטילת ידיים), שם מוסיף הרמב"ם את המילים "צוו חכמים והזהירו על הדבר". בהלכות אלו יש לצווי חכמים תוקף דיני. (יעוין היטב בהל' שכנים פי"ד ה"ה, שם מדוקדק עניין מטבע לשון זו בפסיקות הרמב"ם).

3. טעם הדין

ההסבר הפשוט לאיסור לימוד הבנות מובא ישירות בתוך דברי ר' אליעזר בגמ' בסוטה:

"כל המלמד את בתו תורה כאילו לומדה תיפלות".

וכבר הבאנו את הסבר הפרשנים לדבר, יש הסוברים שעלולה האשה לקלקל מתוך לימוד זה (רש"י), ויש הסוברים שאין טעם בלימוד האשה משום שאין שכלה מספיק להבנה ראויה ומוציאה דברי תורה לדברי הבאי (רמב"ם, מאירי).

ביאור ה"תורה תמימה"

ה"תורה תמימה" (דברים טו, אות מח) הולך בדרך הרמב"ם והמאירי, מעמיקה ומרחיבה.

בפתח ביאורו טעם איסור זה מסביר הוא שתיים ממימרות חז"ל שסותרות, לכאורה, זו את זו: "נשים דעתן קלה" המופיעה במסכת שבת (לג:), מול "נתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש" (נידה מה:).

הוא מסביר שהמימרות אינן סותרות אשה את רעותה משום שהן עוסקות בשני מישורים שונים של כשרונות השכל.

"דעת" היא היכולת להבין חומר-נלמד לאמיתו ועל בוריו מיד בעת למידתו, ובלשון ה"תורה תמימה":

"המושכלות הראשונות שתופס מח כל איש תיכף לשמיעה".

"בינה" היא היכולת להסיק מסקנות ולהבין דבר מתוך דבר - "הרעיון הבא לאחר התפיסה העיונית בישוב עמוק ובזמן מרובה" וכ'.

יוצא מהסבר זה כי יש מעלה לנשים על פני הגברים ביכולת הסקת מסקנות מהירה ובמהירות הבנתן דבר מתוך דבר, מעלה שיכולה להפוך לרועץ בעניינים קריטיים כגון לימוד תורה, שכן מעלה זו ביחד עם "פחיתות דעתן" (חלישות יכולתן לתפוס את המושכל הראשון במדויק), הרת אסון, ובלשונו:

"כתבו עוד חוקרי הנפש שמי שיש לו לב חרוץ ושכל חד צריך יותר להזהר שלא להתרחק מנקודת האמת, יען כי אחרי שכח הבינה, הינו כח החריצות, גדול ממידת השכל הפשוט - אפשר לו להעמיק חקר ולבנות בניינים על יסוד רעוע וחלוש, וזה מורגש בחוש. זו היא כוונת המאמר: אם אין דעת אין בינה (אבות ג, יז)".

איסור חז"ל, אם כן, מיוסד על "קלות דעתן" של הנשים, על החשש שמא לא יבינו את "הנקודה העיקרית" בעניין בו הן תעסוקנה, ושמא יבנו מתוך כשרון בינתן ומהירות יכולתן להסיק דבר מתוך דבר, על גבי יסוד מעורער זה - בניין שלם מוטעה, מהלך שלם אשר איננו נכון.

הראב"ד

הראב"ד בפירושו ל"תורת כהנים" (בב) מבאר את טעם האוסר מחז"ל על הנשים לסמוך על הקרבנות ("בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות"). טעם ראשון מביא הראב"ד:

"מפני שהיא עבודה בקדשים, דסמיכה בכל כחו בעינן כדאיתא ב[מסכת] חגיגה (טז:):".

כלומר מפני שסמיכה היא עבודה בקדשים ואין נשים עובדות עבודה זו.

טעם שני אשר מביא הראב"ד שם, ושייך לעניין דידן:

"שכל מצוה שהנשים פטורות, [ו]אם יעשו אותה אפשר לבא לידי זלזול המצוה או לשם קלקול ע"י עשייתן - מיחו בהן חכמים, כגון מיכל בת שאול שהיתה מנחת תפילין ומיחו בה חכמים (עירובין צו.), או אשתו של יונה שהיתה עולה לרגל והושבה (שם, ומחלוקת אם הושבה), וכן תלמוד תורה לדעת ר' אליעזר ור' יהושע (סוטה כ.)."

הטעם השני לאיסור חכמים ללמד הבנות תורה עולה מפאת החשש שמא תבאנה לזלזל בקיום המצוה או שמא תקלקלנה במהלך קיומן את אשר אינן מצוות לקיים, וזהו טעם כללי לאיסור חכמים לקיום חלק מהמצוות למי שחל לגביו פטור מהן.

ג. אם למדה מעצמה

בפרק א מהלכות ת"ת הלכה יג פוסק הרמב"ם דין תמוה לכאורה, אותו פסקו גם ה"טור" והשו"ע (יור"ד רמו, ו):

"אשה שלמדה תורה יש לה שכר אבל אינו כשכר האיש מפני שלא נצטוית.

וכל העושה דבר שאינו מצוה עליו לעשותו אין שכרו כשכר המצוה ועושה אלא פחות ממנו.

ואע"פ שיש לה שכר צו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד, אלא הן מוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן.

אמרו חכמים כל המלמד את בתו תורה כאילו לומדה תיפלות, במה דברים אמורים בתורה שבעל פה, אבל תורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחילה ואם לימדה אינו כמלמדה תיפלות".

בחלקה הראשון של ההלכה פוסק הרמב"ם את פטור הנשים ממצוות ת"ת, ואת הרשות הנתונה להן ללמוד אם רצו.

בחלקה השני פוסק הרמב"ם כי חל איסור ללמד את הבנות תורה.

מתבקשת השאלה, אם כן, לפשר פסיקה זו; אם אסרו חכמים ללמד תורה לבנות מפאת החשש שמא אין דעתן מכוונת להתלמד, מה טעם התירו לבנות ללמוד תורה מעצמן? וכי דעת יתירה נתנה בנשים הלומדות מעצמן אשר בגינה פוסק החשש פן תוצאנה דברי תורה לדברי הבאי?

יש להסביר כי הטעם הבלתי מעורער בחשש מפני הלימוד הוא אכן החשש כי אין דעת האשה מכוונת להתלמד.

טעם זה כוללני ושייך רק במי שאין בה חפץ אמיתי ללימוד התורה, לגבי אשה כזאת חל האיסור ללמדה.

לעומתה, מי שמפכה בתוכה רצון עז לעסוק במושכלות ולהתגדל בתורה הרי שהרשות נתונה לה ואין מוחה בידה, ועוד ששכרה על לימודה נמצא בצידה. כך מדייק ה"פרישה" מתוך פסק הרמב"ם, בפירושו על ה"טור" (יור"ד סימן רמו אות טו):

"לשון הרמב"ם - 'רוב נשים אין דעתן מכוונת להתלמד', אבל אם למדה לעצמה אנו רואים שיצאה מהרוב. ולכך כתב שיש לה שכר אם למדה התורה על מכונה, שאינה מוציאה לדברי הבאי. האב אינו רשאי ללמדה דלמא תוציא דבריה לדברי הבאי, כי הוא אינו יודע מה שבליבה".

וכן מובא בפירושו ה"תורה תמימה" (דברים יא אות מח):

(מצטט דברים מספר "מעין גנים" ומחברו ר' שמואל ב"ר יוחנן הרקוולטי, מה שכתב אל אשה חכמה בנדון).

"מאמר חכמינו אולי נאמר כשהאב מלמדה בקטנותה, שודאי איכא למיחש שרוב נשים דעתן קלות מבלות זמן בדברי הבאי וכרובן כן חטאו מקוצר רוח.

אמנם הנשים אשר נדב לבן להתקרב אל מלאכת ה' מצד בחירתן הטוב במה שהוא טוב, הן הנה תעלינה בהר ה' תשכונה במקום קדשו כי נשי מופת הנה, ועל חכמי דורן לאדרן, להדרן, לסדרן, לחזק ידיהן, לאמץ זרועותיהן. עשי והצליחי ומן השמיים יסיעוך. עכ"ל".

כעת ניתן להבין את דברי התוספתא (כלים ב"ק פי"ד ה"ט) המספרת כי הכריעו הלכה כברוריה, אשת ר' מאיר.

ואת דברי הגמ' (פסחים סח:) המספרת כי שנתה ברוריה ג' מאות הלכות, ואת הגמ' (חולין קט:) המספרת על ילתא, אשת רב נחמן ששאלתו כיצד תוכל לטעום בהיתר טעם בשר בחלב, שהרי לכל איסור מן התורה מצאנו, כך שנתה, היתר הדומה לו: דם נאסר - כבד הותר, חזיר נאסר - הותר מ' של דג שיבוטא (בעל טעם זהה לשל חזיר) וכו'.

כמו כן מובא בשו"ת מהרש"ל (סי' ל בהג"ה) שהרבנית מרים ע"ה (זקנתו של המהרש"ל מלובלין) תפסה ישיבה כמה שנים וישבה באהל וילון לפנייהם, ואמרה הלכה לפני בחורים מופלגים.

ובהקדמת בן המחבר לספר "דרישה ופרישה" לטור יור"ד המביא חידושים של אימו מרת בילה נ"ע על דיני הדלקת נר של יו"ט, ומציין שם: "אחר התפילה לא שמה נפשה לשום דבר לבטלה, רק מחיל אל חיל עוסקת בתורה, פרשה של ימי השבוע עם פירוש רש"י ושאר מפרשים וכו' והיתה אוזרת כגבר חלציה במשא ומתן בדבר תורה, ולפעמים אשר המציאה מדעתה איזה פשט מתוך מדרש, נופת תטופנה שפתותיה, ובפרט בדיני נשים ובהלכות נידה היתה בקיאה כמעט כאחד מבעלי ההוראה".

סיכום ביניים: ראינו עד כאן שני רבדים במצוות ת"ת לנשים בגמרא ובהלכה, ומסקנה העולה מתוך דינים אלו:

א. קיים פטור לנשים מהמצוה הרחבה של תלמוד תורה, והרוצה להרחיב מעצמה - רשאית.

ב. חל איסור ללמד את הנשים כל עוד אין חפץ הלימוד נובע ממנה, מחשש שמא אין דעתה מכוונת להתלמד ותוציא דברי תורה לדברי הבאי.

ג. אם רוצה ללמוד וניכר שדעתה מכוונת להתלמד, מותר אף ללמדה.

ד. הדין בימינו

הספקנו לראות את המקורות לשני הרבדים בדין ת"ת לנשים, ואת הקיפס - מהו תחום חיובן בלימוד ומה פטורות מללמוד, דברים שהיו נכונים לרובן של בנות ונשות ישראל בדורות הקודמים שלגביהן חל החשש כי אין דעתן מספקת כדי להתלמד, וכי תוצאנה דברי תורה לדברי הבאי. רק למיעוט הבנות אשר נדבן ליבן וגברה שאיפתן האמיתית להרחיב מעבר לתחום החיוב, הורשה לעשות כחפצן. בימינו, לאור התמורות שחלו בחברה היהודית בכלל, ובמעמדה החברתי של האשה היהודית בפרט, חלה הרחבה גם בדין הנשים בתלמוד התורה. זו דעת גדולי ישראל בדורות האחרונים ובתוכם דעת מרן "החפץ חיים" (ליקוטי הלכות, סוטה כא):

"המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תיפלות, נראה דכל זה דווקא בזמנים שלפנינו, שקבלת האבות היתה חזקה מאוד אצל כל אחד ואחד להתנהג בדרך שדרכו בה אבותיו, וכמאמר הכתוב 'שאל אביך ויגדך' - בזה הינו יכולים לומר שלא תלמד הבת תורה ותסמוך בהנהגה על אבותיה מצוי שאינה במקום אבותיה כלל, בפרט אותן שמרגילות עצמן ללמוד כתב ולשון העמים, שודאי מצוה ללמד אותן חומש וגם נביאים וכתובים ומוסרי חז"ל כגון מסכת אבות וספר מנורת המאור² כדי שתאומת אצלן אמונתנו הקדושה, אם לא כן עלולות שיסורו לגמרי מדרך ה' ויעברו על כל יסודי הדת ח"ו".

(והביא הרב יצחק יעקב פוקס בסיפרו "הליכות בת ישראל" בעמ' קכא בהערה חלק ממכתבו של מרן "החפץ חיים" מיום כג' בשבט תרצ"ג, בזאת הלשון: "כאשר שמעתי שהתנדבו אנשים יראים חרדים לדבר ה' לייסד בעירם ביי"ס 'בית יעקב' ללמוד בו תורה ויר"ש, מצוות ודרך ארץ - זו תורה, לילדות אחינו בית ישראל אמרתי לפעלם הטוב יישר ה' חילם ומעשה ידיהם יכוון, כי עניין גדול הוא בימינו אלה אשר זרם הכפירה וכו' בודאי מצוה רבה ללמד אותם וכו' ועל כן בכל עז רוחנו ונפשנו עלינו להשתדל להרבות בתי ספר כאלו ולהציל כל מה שבאפשרותנו וכו'").

2. אוסף מאמרי אגדה בענייני מוסר ודרך ארץ לרבי יצחק אבוהב הספרדי ממאה הטו' למנינם. ספר זה התפשט בכל תפוצות ישראל, ובין השאר תורגם לאידיש". הערת הרב אלינסון, עמ' 169 בספרו "האשה והמצוות".

מוסיף על דברי קודש אלו הגר"ז סורוצקין בשו"ת "מאזנים למשפט" (חלק א, סי' מב) כי אפילו חלק מן הלומדות בבתי הספר הדתיים באות מבתיים בהם אין הנהגת הבית מושתתת דווקא על קיום מצוות בשלימות ובהקפדה על ההלכות, וחובה ללמדן בבתי הספר יסודות הדברים - כללים ופרטים.

הטעם העקרי של "החפץ חיים" והגר"ז סורוצקין אשר בו נעוץ השינוי שחל ביחס ההלכה ללימוד התורה לנשים נובע מהעובדה שכיום, שלא כבעבר, הבנות כבר אינן יונקות את עיקרי המסורת ממקום לידתן ומגוריהן, ומה שמקבלות מבית אינו מספק אל נוכח אורית הכפירה השולטת בחוץ. (ע"ע שו"ת "ציץ אליעזר" ח"ט, סי' ג). "בנועם" (שנה שלישית עמ' קלא, מופיע בסיפרו של הרב אליקים ג' אלינסון - "האשה והמצוות" עמ' 169) מופיעה תשובתו של הרב בנציון פירר לשאלה האם טוב עושים העומדים בראש החינוך הדתי המלמדים תושב"כ ותושב"ע לבנות.

הרב פירר ענה בחיוב ("ברור שבדורותינו האחרונים לימוד תורה על ידי נשים יוצא הפסדו בשכרו"), והביא שני נימוקים לעמדתו:

א. "היום אין השאלה אם תלמד הבת תורה או גם תורה לא תלמד. היום השאלה היא אם תלמד הבת תורה או שתלמד דברים אחרים שאינם של תורה. כי בולמוס הרדיפה אחר עץ הדעת אחזה בכל בני האדם - אנשים כנשים, ומי הוא זה אשר יקום ויעצור זרם אדיר זה. ר' אליעזר אומר - 'כל המלמד את בתו תורה לומדה תיפלות', באה הגמרא והוסיפה את המילה 'כאילו'. הבת בימינו אם אין היא לומדת תורה, הרי במקום זה לומדת היא תיפלות ממש. וברור שאם יש לנו לבחור בין תיפלות ממש ובין 'כאילו' לומדה תיפלות' יש לבחור בשני. בדורותינו החיוב של לימוד תורה על ידי הנשים עולה בהרבה על השלילה, כי במקום אמונה זכה שמקנה לימוד התורה ללומדיה, מלעיטים את הבת בכל מיני אמונות תפילות של תיפלות ודעות כוזבות בעזרת הספר החילוני שאינו של תורה. וספר לימוד של תורה דוחה הרבה ספרים של לימוד תיפלות המתחרים בו".

ב. "בין אם הדבר לרוחינו או לא, עובדה היא שאת מקום ה'מלמד' ירשה המורה. מורה זו מוסרת את התורה לידי הבנים והבנות שבבית הספר היסודי. ואם לא נלמד את הבת תורה בבית הספר, הרי שהמורה החילונית תירש מקומה של המורה הדתית, והיא תמסור לבנים בבית הספר היסודי את התורה המזוייפת מתוכה".

נימוקו הראשון של הרב פירר להיתר לימוד התורה לבנות מגיע מהעדפת לימוד תורה ע"י הבנות על פני האלטרנטיבה באם לא תלמדנה.

זמן ורצון יש כיום לנשים למצא חכמה - האם עדיפה שקיעת הבנות בקריאת מידע וידע לא רצוי, בסיפרות חול זולה וחסרת כל תועלת וערך ואף בהבטה פאסיבית ריקה מתוכן, ללא תנועה ומחשבה בטלויזיה וכבלים והבלים, על פני לימוד והתעמקות בחומר תורני?

נימוקו השני נובע מתוך כורח המציאות.

כיום מורות מלמדות בבתי הספר היסודיים, ואין הן בוחרות ללמד את אשר נראה בעיניהן, כי אם משרד-החינוך הוא אשר מכתוב את החומר שיש ללמד. בתוך חומר זה נכלל החומר התורני שעל המורה להעביר. ממילא יש להעדיף הוראתן של מורות דתיות על פני המורות שאינן דתיות, מפאת החשש שמא התורה שתורנה המורות שהגיעו מרקע שאיננו דתי תועבר באופן קלוקל ומקלקל.

טעמים אלו של ה"חפץ חיים" והגר"ז סורוצקין, ושל הרב פירר להרחבת דין לימוד התורה כיום לבנות, הינם בגדר של בדיעבד, משום שהיתר הרחבת דין הלימוד מגיע "כתריס בפני הפורענות" וכהעדפה על פני תחליפי המציאות, ולא כאידיאל.

סברה נוספת הנשמעת כיום להיתר לימוד רחב של תורה לבנות בדורנו הינה "שלא תהיה כהנת כפונדקאית", הוי אומר - לא יתכן מצב בו תשאר התורה ברמה נמוכה בתודעת בנות ישראל בעוד שחכמות אחרות (להבדיל בין קודש לחול) הנרכשות ע"י הבנות בימינו כמו מתמטיקה, שפות, מדעי טבע ורוח נלמדות ברמה גבוהה.

לא מקובל, ולא נכון מצב שבו מבינות הבנות כיצד פועל העולם מבחינה פיזית-מדעית, ולא תדענה מי פעל כל אלה וכיצד בנוי ומתקיים היקום מבחינה רוחנית ואמונית.

סברה זו נכונה גם ביחס לדברי מרן הראי"ה קוק שהבאנו למעלה, שכתב שעל הנשים לאזור ולכנס כוחותיהן בתוך בתיהן, שכן לנוכח המצב שקיים היום בו נשים כבר יוצאות לעבוד, ללמוד ולתפוס משרות ואפילו משרות בכירות ומנהליות הרי שאין טעם לעצורן מללמוד תורה³.

לא רק השכלת הבנות שהינה גבוהה כיום הביאה לידי הרחבת הדין כי אם גם הרצון ללמוד תורה מעבר לשם ידיעת הלכות היום-יום שקיים בצורה נרחבת אצל

3. וכן דעת הרב אהרון ליכטנשטיין. עיין בספר "האשה וחינוכה" בעריכת הרב בן ציון רוזנפלד, עמ'

רבות מבנות הדור (ההוכחה לכך היא פריחתן הגדולה של המדרשות לבנות והביקוש הרב להן הצובר תאוצה) הביא לידי כך.

לאור זאת הרי שסברה זו, שלא כטעמים הקודמים, מקנה ללימוד הבנות כיום גדר של לימוד לכתחילאי מפני שרוב הבנות יצאו מהחשש שמא אין דעתן מכוונת להתלמד, ויש לחזק את ידיהן, כדברי ה"פרישה" על ה"טור" וכדברי בעל ה"מעין גנים" שהביא ה"תורה תמימה" כפי שראינו למעלה.

יש לציין כי נתווספה כיום חובת לימוד אמונה ומחשבת ישראל לבנות, כפי שפסק במכתבו מורנו הרב צבי יהודה הכהן קוק (מובא בספר "קדושים תהיו", עמ' 268):

"לברורי אמונה לא מותר אלא מצוה וחיוב ללמד גם נשים".

ה. סיכום, ודברי סיום

ראינו את המקורות לרבדים בדין תלמוד התורה לנשים, הבאנו דעות בטעם פטור הנשים ממצות ת"ת ובטעם האיסור ללמדה, ואת דין האשה אשר לומדת מעצמה.

עוד ראינו כי היקף הדין התרחב הן ביחס לכמות הרשאיות ללמוד, והן בתחומי הלימוד לאור ההלכה אשר נתנה ליבה ודעתה למציאות שהשתנתה והביאה לשינוי באורח חייהן ובהשכלתן של נשות ובנות ישראל. (עדיין יש ללומדות להשתמש בשכלן שניחוונו בו ולהפנים כי מטרת הלימוד איננה לשם הפגנת ידע - "לקשקש כפעמון להראות חכמתה לכל", או לשם קינטור וקילקול חלילה וחס. ודי ברמז).

חשוב לזכור ולדעת שיחד עם כל רוחב היד והלב שנקטה ההלכה בעניין זה לאור שינויים שחלו, טרם חלו שינויים במהות הגבר ובמהות האשה. עדיין אין האיש נעשה אשה ואין האשה נעשתה איש.

לרוח דברי מרן הראי"ה קוק שהובאו לעיל ולמסר שמאחריהן יש תוקף גם בימינו ועל הנשים (יחד עם בעליהן כמובן) להמשיך לדאוג ולשאת בנטל ובאחריות הכבידה והעצומה של חינוך וגידול הבנים למידות טובות, לתורה וליראת שמיים, ואין על תלמודן להביאן, חלילה, לידי רצון לשנוי תפקידן ומהותן אשר חקק וטבע בהן הבורא יתברך.

